

KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ ÇELİŞKİLER VE KALKINMA

Prof. Dr. Mustafa E.ERKAL

Yirmibirinci asra yaklaştığımız sırada üstünde en çok durulan konular arasında "kalkınma", "çağdaşlaşma" ve "kültür" gelmektedir. Her üçünün de birlikte ele alınması sebebsiz değildir. Çünkü bugün görülmüştür ki, toplumlar sadece ekonomik göstergelerle ifade edilen kalkınmaya değil, fakat sosyal ve kültürel bir gelişmeye, manevi tatminde de ilerlemeye ihtiyaç duymaktadırlar. Kültür alanındaki meseleleri netleştirmeden açıklığa kavuşturmadan diğer alanlarda başarılı olabilmemiz de zor olacaktır.

Bilhassa, Doğu Blokunda yeni arayışlar, dinleştirilmek istenen Marksist ideolojinin çöküşü, değişmekte olan Avrupa, Sovyetler Birliği'ndeki Türk Cumhuriyetlerinin geçirdikleri önemli değişiklikler karşısında karşılaşılabileceğimiz en önemli sorun, kültür ve kültürel kimlik alanındaki belirsizliklerdir.

Yirminci yüzyılın insanlığa verdiği en önemli ders; ekonomik kalkınmanın sosyal ve kültürel boyutunu ihmal etmemek olmuştur. Bu gerçek, bilhassa bizim gibi gelişmekte olan, sanayileşmeye geçiş döneminde bulunan ülkeler için bir başka anlam ifade eder. Gelişmekte olan ülkeleri kalkınma ve çağdaşlaşma yolunda bekleyen eğilim, kendi kültürel kimliklerini netleştirerek milli kültürün başta aydınlar olmak üzere toplumda geniş bir şekilde farkedilmesini sağlamak ve bundan sonra da evrensel alanda gerekli çabaları göstermektir.

Günümüzde sanayinin dayandığı ilim ve teknoloji beynelmilel bir dille konuşmaktadır. İlim ve bilgide standartlaşmaya doğru gidilmektedir. Bu süreç sanayide süper güç haline gelen toplumların kültürlerini geliştirmekte olan ülkeler üzerinde etkili olarak kullanmalarına fırsat tanımaktadır. Kalkınma, geniş manada sosyal değişimin; daha dar kapsamlı mana ifade eden bir meydana geliş şeklidir (1). Böylece, çağdaşlaşma sürecinde sanayileşerek nitelik değiştiren, standart bilgi ve gelişmiş teknolojiden faydalanan geliştirmekte olan ülkeler, kültürde yabancılaşma sürecini doğurabilecek bir standartlaşmaya doğru zorlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler için asıl zorluk; teknik iktisadî değişimle (sanayileşme) sosyo-politik değişimi (modernleşme) tek tipe irca ederek kalkınmanın sadece bugünkü bazı Batı toplumlarında almış olduğu şekil, geçirdiği merhaleler, mana ve maddi çerçevede kabul edilme tehlikesinden doğmaktadır.

(1) Bilgiseven, Kurtkan A., "Kalkınma ve Kültür İlişkisi" 2. Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri III, İzmir 1981, sh. 567.

Bugünün sanayi toplumları sosyal yapılarında bazı geleneksel unsurları hâlâ muhafaza etmekte "korumacılık" ile "yenilikçilik"i birlikte değerlendirerek istikrarlı sosyal dengelere oturabilmektedirler. Bu ülkelerde eskiye eski olduğu için karşı çıkma, yeniye de sadece yeni olduğu için kabul etme alışkanlığı bundan dolayı yer edememektedir. Çünkü bilinmektedir ki, her bir müessesenin veya toplumu işleten unsurun "yapısal" ve "fonksiyonel" bir değeri vardır. Gelişmiş ülkelerde kavram anarşisi de aşıldığı için eski ve yeninin, çağdaş ve gelenekselin birarada olabileceği düşüncesi doğrulanabilmektedir. Korumacılığı ve yenilikçiliği birlikte hesaba katmayan, modern ve geleneksel arasında zamana, ülke ihtiyaçlarına ve farklı toplum yapılarına göre bir ahenk kuramayan toplumların kalkınma yolunda mesafe alabilmeleri de güç olmaktadır. Bunların yaşama tarzlarında da kültürel ikiliği doğuran uçurumlar görülebilmektedir.

Batılılaşma ile aynı anlamda kullanılan ve yanlış anlaşılın çağdaşlaşma kavramı tarife muhtaçtır. Çağdaşlaşma, yaşanan çağın özelliklerini fark edebilme, kavrayabilme, metod hatalarından ve gelişmeyi önleyici zihniyet bozukluklarından sıyrılabilmek, maddi kültür unsurlarını ülkenin ihtiyaçlarına göre kullanabilme sanatıdır. Bu kavram, ne sürekli bir aşağılık kompleksinin, ne de aşırı gurur ve güven hayaletinin gerekçesi yapılmamalıdır. Çağdaşlaşabilmek için önce bir toplumun kendi kültürünü ve var olma sebebini kavraması gerekir. Bu anlayış yerleşmediği sürece, çağdaşlaşma sadece tartışılabilen, yeterince kavranılamayan bir kavram olarak kalır.

Çağdaşlaşma ile geleneksellik arasında sürekli olarak ters bir orantının bulunduğunu varsayarak sosyal değişmeye bakmak, kimlik aramak yanılmanın kendisidir. Modernleşmiş bir toplumun bütün geleneksel unsurlarından arınmış olacağı düşüncesi anlamsız bir soyutlaşırma ve hayalden başka bir şey değildir (2). Sadece geleneksel veya sadece modernleşme kavramlarına takılıp kalan toplumların kalkınma için ihtiyaç duydukları insangücü kaynaklarını geliştirebilmeleri zorlaşabilir. Bilhassa, kalkınmayı taşıyabilecek elitlerin yetiştirilebilmesi çeşitli engellerle karşılaşılabılır.

Bu bakımdan, sadece meslekî açıdan yeterli bilgilerle donanmış kaliteli bir elemandan çok, bu bilgileri nerede ve nasıl kullanabileceği şuuruna sahip milli kültürden, ülke sevgisinden pay kapabilen aydınlar gerekmektedir. Genç nesillere sosyal ve tabii bilimlerde evrensel ve millî ölçüde isim yapmış ilim ve fikir adamlarının farkına vardırılması gerekmektedir. Aşağılık kompleksi ve Batı karşısında Tanzimattan sonra hızlanan panik ancak böyle giderilebilir. Türkiye'nin Batı'dan ve Doğu'dan alacağı bilimsel veri ve kaynakları kendi sosyal gerçeği ve kültürü ile anlamlı sentez yapabilecek ilim adamlarına ihtiyacı vardır. Bunun dışındaki bazı faaliyetleri tercüme büroları da yapabilir. Şu halde, bilgi nakli kadar bir sosyal miras olan kültür nakline de ihtiyaç bulunmaktadır.

Böylece, hayata hazırlamakla yükümlü olduğumuz gençlerimizin milli kültürümüzün temel unsurlarından olan ferdi iradeye saygı, insanlığa ve adalete yöneliş, hoşgörü, aşırı faydacılıktan uzaklaşarak vatanseverlik, milliyetçilik, hürriyetseverlik, ilim-din kaynaşması, çalışkanlığa yöneliş, sorumluluk taşıma, fert ve toplum menfaatleri arasında paralellik kurma, maddi ve manevi tatmini birlikte düşünme, nefsin terbiyesi, toplum için fedakârlık yapabilme gibi hususlara sahip çıkmaları sağlanabilir.

(2) Bendix, R., "Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma" Sosyoloji Yazıları (Ed. İ. Sezal) Bursa 1983, sh. 81-82.

Kültür ferdi olmaktan çok, sosyal değerler ve davranış sistemidir. Kültür hiç kimseye canı istediğinde kendini terketme hakkını da vermez. Kültürde sömürgeleşme gerçekleştirilmeden herhangi bir toplumun ekonomik menfaatlerini koruması engellenemez. Kültürde yabancılaşmış toplumlar, yabancılaşmamış olanlar önünde yenik düşmeyi ve onları sadece taklit etmeye mahkûmdurlar.

Ferdi olarak istesek de istemesek de, Türk-İslâm kültürü ile Batı'dan alınan kültür değerlerinden meydana gelen bir kültür çevresine sahibiz. Bu kültür tarzı, müşahhas örnekleriyle diğer İslâm toplumlarından uslûb farklılıkları gösterir. İmanın ve inancın temel prensiblerinde sapma olmaksızın farklı milli kültürlere sahip toplumların aynı din dairesinde de olsa, insana ve maddeye bakış ve tavır alış tarzlarıyla bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Osmanlı'nın yıkılış döneminde aydınların birer kurtuluş olarak sarıldıkları "üç tarz-ı siyaset"e de günümüz gerçekleri açısından yeni ve gerçekçi yorumlar getirmeye mecburuz. 1920'lerin gerçeğinde kalan, birbirinden farklı kimlikleri ortaya koyan Türkçülük, İslâmcılık ve Osmanlıcılık akımlarını birbirinden ayrı kalıplar içinde değerlendiremeyiz. Türk aydını bugün yerine ve konusuna göre; bunlardan herhangi birini değerlendirebilecek ve her üçünü de kimliğinde taşıyabilecek durumdadır. Katı ve kalıpcı olmaya gerek olmadığı düşünceşindediriz.

Kültürde millileşemeyen bir kültür unsurunun evrenselleşebilmesi mümkün değildir. Milli kültür mü, evrensel kültür mü şeklinde bir tercih bu bakımdan yapılamaz. Evrensel kültür alanına daha çok kültürün maddî yüzü girmektedir. Evrensel hale gelen kültür unsurları da farklı ve ayırt edilebilir bir milli kültür çevresinin damgasını taşıyarak insanlığa hitap edebilmektedir. Evrensel hale gelmiş eser ve yazarların ortaya çıktıkları kültür çevresinden soyutlanabilmeleri zordur. Kültür unsurlarının veya belirli bir kültürü temsil eden fikir adamlarının mutlaka evrenselleşeceği veya evrenselleşmesi gerektiği gibi bir kanun veya kural da yoktur.

Meselâ, musikîde eğer çok seslilik yolunu tercih edeceksek, kendi kulak zevkimizi tatmin için bunu yaparız. Yoksa, çok sesli yaptığımız takdirde, New York'taki icracı bunu mutlaka değerlendirecek diye değil... Kaldı ki, çok seslilik yaparak Batı musikîsine seslenmeye mecbur da değiliz. New York'taki icracı da bunu beklememektedir ve onun böyle bir meselesi de yoktur.

Bizde Yunus Emre, Mevlânâ ve Mimar Sinan, Beyruni ve İbni Sina gibi isimlerimiz millî sınırları aşarak belirli oranda evrenselleşebilmiş abide şahsiyetlerimizdendir. Ancak, Mevlânâ'yı İslâm dışına çekerek onda Batılı bir gözle hümanizm aramak; millî kültürle yabancılaşmak olduğu için; O'nun gerektiği gibi evrenselleşebilmesine yardımcı olamayız. Bir Batılı aydının Mevlânâ'da hümanizm araması tabiidir ve aradığını bulan bir insan örneğidir. Ancak, bir Türk aydınının böyle düşünmesi bir çelişkidir. Diğer taraftan, Şhopen, Bach, Tolstoy Shakespeare bizim üstün şahsiyetlerimiz gibi evrensel alanda kendilerini kabul ettirebilmiş ünlülerden bazılarıdır ama bunları temsil ettikleri kültürlerden soyutlayarak düşünemeyiz.

Kültür konusunda bir çok çelişkiler sıralayabiliriz. Bunlardan birisi, kültürel varlıklarımıza sahip çıkılmasını ısrarla savunan, ancak kültürler arasındaki sınırlarının ortadan kalktığını ve kültürlerin "flu" hale geldiğini iddia eden anlayıştır. Milli kültürler arasında böyle zannedildiği gibi, sınırların ortadan kalkmadığı bir gerçektir. Ancak, kültürler arası bir alışveriş vardır ve kültürler birbirine kapalı da değildirler. Kaldı ki bu alışverişte marjinal seviyededir ve daha doğrusu bu seviyede kalması da idealdir. Aksi bir görüş, bir kültürün diğer bir kültür içinde eritilmesi, yok olması anlamını taşır. Böyle bir durum milli bağımsızlığı da zedeleyebilir. Eğer iddia edildiği gibi, milli kültürlerden bahsetmek doğru değilse ve kültürler arasında sınır kalkmış ise; meselâ bizim yurt dışına kaçırılan tarihi eserlerimizi büyük meblağlar karşılığı satın alıp Türkiye'ye getirmemiz israf ve işgüzarlık olmuyor mu? Neden milli kültür varlıklarımız üzerinde hassasiyet gösteriyoruz; bırakalım Batılılar bunlar üzerinde istedikleri tasarrufları yapabilsinler!

Bir başka yanlış değerlendirme de Türk kültürü yerine "Türkiye kültürü" kavramının kullanılmasıdır. Türkiye belli bir coğrafi alanın ve ülkenin ismidir. Nasıl ki İngiltere kültüründen değil; Fransa kültüründen değil; ama İngiliz ve Fransız kültüründen bahsediliyorsa Türk kültürü için de durum aynıdır. Sadece coğrafyaya dayalı kültür anlayışı geçerli değildir ve eksiktir. Tam tersine aynı coğrafya üzerinde farklı dönemlerde, farklı kültürlerin damgaları vardır ve bunların arasından hâkim kültürün damgası kalıcıdır. Kültür yani yaşama tarzı vatanlaştırılan coğrafya üzerinde kendini gösterir. Bundan dolayı Orta Asya'da, Anadolu'da, Deliorman, Üsküp ve Batı Trakya'da aynı örf ve âdetlere, aynı maddî kültür unsurlarına rastlamaktayız. Tabii çevre ile kültür arasındaki ilişki nisbidir; fakat mutlak değildir (3). Bu bakımdan, "Anadolu kültürü" yerine "Türk kültürü" daha belirgindir ve doğrudur. Meselâ, dar bir çerçevede bir Akdeniz kültüründen bahsedilebilir. Gerek bazı davranışlar, daha fazla karbonhidratla beslenme ortak bir özellik olabilir. Ancak, bir Yunan, İtalyan, Fransız, Arap, İspanyol ve Türk kültürleri arasında ayırt edici ve farketirici tavır alışlar ve ilişkileri şekillendiren örf ve âdetler bulunmaktadır. Aynı şekilde, Belçika sınırları içinde olmasına rağmen, Fransız sınırına doğru bir Fransız kültürü, Yugoslavya'nın Slovenya bölgesinde bir Avusturya kültürü coğrafyaya rağmen kendini hissettirebilmektedir.

Anadolu'da tarihin çeşitli ödenmelerinde yaşamış topluluklar olabilir, fakat Osmanlı ve Selçuklu medeniyeti bu topluluklarla mukayese edilmeyecek ölçüde nitelik ve nicelik bakımından çeşitli eserlerle Anadolu'ya damgasını vurmuş bulunmaktadır. Anadolu'da arkeolojik iz bırakmış ve tarihe gömülmüş medeniyet kalıntılarını ön plana çıkarmak, Osmanlı ve Selçuklu eserlerini ikinci plana atmak veya bunları eşit görmek bilimsel olmadığı gibi, tanıma bakımından da sakıncalıdır. Türklerin Anadolu'yu vatanlaştırdıkları 11. yüzyılda ve öncesinde çeşitli topluluklarla kültür teması tabii ki olmuş, marjinal seviyede kalan kültür alışverişi yapılmıştır. Ancak, ikibuçuk milyona varan hem yerleşik, hem göçebe, ticarî faaliyetlerin görüldüğü çağına göre medenî bir kavmin Anadolu'da 20-30 bin kişilik topluluklar içinde eriyip kendi medeniyetinin buharlaştığını düşünmek gerçekçi sayılmaz.

(3) Fındıkoğlu, Z.F. *İçtimaiyat Dersleri, Birinci Cilt, Sosyoloji Doktrin ve Kolları, İstanbul 1971, sh. 31 vd.*

Batı Gerçeği ve Çelişkiler

Batı karşısında aşağılık kompleksi hissettiğimiz özellikle Tanzimat sonrası dönemden bugüne, Batı'yı gerektiği gibi kavrayamama bir sosyal hastalık olarak görülmektedir. Batıcıyı diyenlerin dahi Batı'yı tanımadıkları bir gerçektir. Hissi veya fanatik bir Batı düşmanlığına da Türk aydınının ihtiyacı olmadığı düşüncesindeyiz. Batının ilmîne ve ilmi araçlarından çok; onun inanç boşluklarından kaynaklanan pozitif, maddeci ve aşırı fertçi özelliklerine özenilmiştir. Orada belki de bir ölçü de haklı olarak Hristiyanlığa karşı takınılan tavır, İslâmiyete karşı da sürdürülmek istenmiştir. Bunda da taklitçi olunmuştur. Batı kültürü bizim onu taklide başladığımızda bulduğumuz ve anladığımız eski Batı değildir. Bilhassa, XX. asrın başından itibaren ve İkinci Dünya Harbinden sonra, bir zamanlar Ortaçağ taassubuna ve kiliseye karşı çıkan Batı, içine düştüğü moral krizi farketmiş ve artık refah toplumları bile manevî tatmin arar hale gelmiştir. Biz hâlâ bu gelişmeyi faredemediğimizden lâik de değil, ama "seküler" oluyoruz. Bu bakımdan, 1789 Fransız İhtilâli sonrasında taassuba ve kiliseye karşı çıkan aydınlık çağın, Hristiyan dine ve ahlâkına baş kaldırmasının hâlâ sürdürüldüğünü zannedenler çelişki içindedirler. Bu bir bakıma doğrudur; ancak, Hristiyanlıkla İslâmiyeti ayırmadan konuya bakmamak gerekir. Nitekim, Hristiyanlığa ve kiliseye tepki duyan Batılı, değişik dinlere ve bilhassa İslâmiyete yönelmektedir. Bu bakımdan, Avrupalı aydınların kiliseye nefretinin mücerretleştirilerek din kavramı ifade etmemek gerekir; çünkü bu din İslâmiyet değildir. İslâm, hem "dünyevî" hem de "uhrevî" bir dindir. Gerçekten kiliseye karşı nefret ve isyan karşısında akıl, bilim ve hür düşünce ön plana geçmiş, akılcılık ve pozitivizm adetâ yeni bir din haline getirilerek Batı'da bir taassuptan diğer bir taassuba geçilmiştir. Hatta, A. Comte, "İnsanlık dini"nden bahsetmiş ve Türkiye'de de buna ilgi duyan bazı aydınlar görmüştür. Fransız ihtilâli ile birlikte kiliseye tepki, ilimde ve fikirde büyük atılımların yapılmasını sağlamış, ancak maddî tatminde refah toplumuna ulaşan insanlık; manevî arayışlar içine ve bunalıma girmiştir. İlim ve teknikteki baş döndürücü gelişmeler insanın mutluluğunu gerektiği gibi sağlayamamıştır. Dinden uzaklaşan insanlık; bazı ideolojileri ve filozofları tanılaştırmış ve dinleştirmiştir. Bir görüşe göre, akıl, kilisenin mihrabına yerleştirilen tanrılar ailesinin reddederken ne kadar haklı ise; şimdi kendini tanılaştırmaya kalkışırken de o kadar haksızdır (4). Aslında, dinin, aklın ve ilmin bütünleştirilememesi Batı'daki bunalımı ve manevî çöküşü hazırlamıştır. Nitekim, Alex Carrel, Dostoyevski, Spengler, Galbraith ve Sorokin gibi düşünürlerin eserlerinde bu konular işlenmektedir. Bunlara ilâve olarak Raymond Aron ve Erich Fromm da örnek gösterilebilir.

Batı dünyası içine düştüğü krizi kendisi hazırlamıştır. Dinsiz bir medeniyet peşinde koşarken "insanı" yüceleştirmiş ve kainatı insana adetâ secde etmeye davet etmiştir. İslâm ise, "Eşref-i mahkûkat" olarak tarif ettiği insanı aynı zamanda Allah'tan başka tanı yoktur düsturu aile gerçek yerine oturtmuş, İnsanı Hristiyanlık gibi dünyadan uzaklaştırmamış, Allah ile kul arasına ruhban sınıfını sokmamıştır. Batı Hristiyan âlemi ise, pozitif ve materyalist felsefenin rehberliğinde onu manevî hayatından soyutlamıştır. Pozitivistler sadece gördükleri, gözleme tâbi tuttuklarını mutlak olarak düşünerek hataya düşmüşlerdir. Tanrının her şeye kâdir oluşunun ve her şeyi bilirliğinin yerine "tabiat" ve tabiat

(4) Arvasi, S.A., *Türk - İslâm Ülküsü*, (2. Baskı) C.3, İstanbul 1988, sh. 198-9

kanunlarının konması insanın diğer insanlara karşı olan sorumluluklarını unutturmuş, onu bencilleştirerek tüketmiştir. Bundan dolayı, âdeta insan farklı boyutlarından soyutlanarak tek boyutlu bir varlık, sadece maddi tatmin peşinde koşan bir yaratık haline dönüşmüştür. Farklı siyasi rejimlerde aynı doğrultuda "sınai, lâik ve pozitif"leşen sanayi toplumları aynı hastalıklarla bundan dolayı karşılaşmışlardır. Bu hastalıklar hem kapitalizme, hem de sosyalizme ait olan olumsuz sonuçlardır.

Bugünkü Batı artık vardığı noktada, sosyal bünyede meydana çıkan sosyal hastalıkları ve insanın arayışlarını, yalnızlaşmasını giderici, sosyal ilişkileri şekli (formel) olmayan alanlara taşımaya ve gidermeye çalışmaktadır. XXI'e sarkan XX. yüzyılın en önemli sosyal değişmelerinden birisi de Batı medeniyetinin aşırı lâik ve özgürlükçü davranış kodundan koruyucu (muhafazakâr) çizgiye doğru gösterdiği eğilimdir ve buna "muhafazakârlaşma süreci" denmektedir.

Nitekim, korumadan, kaynağa bağlı kalmadan gelişmeci olunamamaktadır. Bu adetâ temeli ve zemin katı olmayan bir binanın birinci katından söz etmeye benzer. Birinin herhangi bir şeyi şuursuz bir şekilde muhafaza etmek istemesi onu muhafazakâr yapmaz. Önemli olan neyin hangi vasıtalarla ve hangi hedeflere yönelik olarak muhafaza edilmesi veya değiştirilmesi gerektiğinin farkedilmesidir. Sosyal gelişme ile muhafazakârlık eşdeğer olarak kullanılmaktadır (5). Bundan dolayı günümüzde Fransa'da Fransız İhtilâlinin 200. yıldönümünde manevi değerlerin yıpranmış olduğu tespit edilerek aşırı lâikleşme tartışılmaktadır. Ünlü sosyolog Daniel Bell'de bu durumu şöyle tespit etmektedir: "İnançlarımızda yıkılma eğilimi her şeyden önce teknik ilerleme ve rasyonel planlama ile alâkalı olarak ortaya çıkan aşırı lâikleşme neticesidir" (6). Aynı konuda Max Weber de teknoloji ve ilmin ilerlemesi ile insanın manevî güçlerden uzaklaşacağını iler sürmektedir (7).

Batı'da Hristiyanlığın gerilemesi ve seküler (dini dışlayan) anlayış kendi kendine güvenini kaybetmiş, iradesi zayıflamış, hayatın zorlukları karşısında kolay pes edebilen Batı insanını nihilist (hiçleme) bataklığa düşürmüştür. Uyuşturucu alışkanlığı, kuralları zorlama, topluma reddiye çıkarma, intihar gibi davranış bozukluklarının temelinde inanç dünyası deprem geçiren insanın acıklı hali yatar. Bu insan hiçlik korkusuna sürüklenmiştir; kendisini ya uyuşturacak; ya da çevresini tahrip edecektir.

Kimlik Krizi

Burada bir örnekle konuya girmek istiyoruz. Güney Afrikalı aydınlar arasında sık sık tekrarlanan bir hikâye vardır. Onlara göre, Batılılar Güney Afrika'ya geldikler zaman ellerinde sadece İncil vardı. Güney Afrikalıların ise ellerinde kıymetli altın rezervleri bulunmaktaydı. Yıllar birbirini takip ettikten sonra bu durum tamamen değişti. Afrikalıların eline İncil Batılı emperyalistlerine eline ise kıymetli madenler geçti.

(5) Nowatny - Hofmann, H.y. "The Future of the Family", *European Population Conference 1987 Finnco*, sh. 177.

(6) Bell, D., "The Return of the Sacred: The Argument on the Future of Religion", *The British Journal of sociology*, vol 28, N.4, 1977, sh. 419 - 449.

(7) Türkoğan, O., "Batıda Yeni Dini Hareketleri", *Tercüman* 10 Nisan 1984.

Burada da görüldüğü gibi, belirli bir kültürün etki alanına giren topluluklar, zamanla ekonomik çıkarlarını dahi koruyamaz hale gelmekte, silkinmeye çalıştıkları zaman ise iş işt en geçmektedir.

Bu örnek, bizleri de düşündürmelidir. Milli kimliğimizi oluşturan kültür unsurlarımızın altı oyuldukça, yozlaşma arttıkça, milli bağımsızlık da temelsiz ve havada kalabilir. Maksat tarihin akışına kapılıp teslim olmak yerine, milletlerin tarihe iradeleri ile hâkim olmalarıdır. Bunu yapamayanların geleceklelerini başkaları tayin edebilir.

Ülkemizde kimlik krizinin bir göstergesi olarak bazı aydınlarımızda milli kültüre ve onun maddi veya manevi unsurlarına karşı tavır alış; statü sağlayıcı ve itibar kazandırıcı zannedilmektedir. Bunun müşahhas örnekleri çoktur. Meselâ, "İpek Yolu" dizisinin "Turancı" televizyonda Hac görüntüsünü "İslâmcı", "Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği" ile "Avrupa'da Türk İzleri" dizisini "Osmanlıcı" bulanlar, İstiklâl Marşını basit bir şiir olarak değerlendiren ve bunu Meclis Kürsüsüne dahi getirenler, yılbaşlarında evlerinde Noel ağacı bulunduranlar, bir tarafta saçının telini dahi göstermeyenler, diğer tarafta görünmeyen yerini bırakmayanlar, ömürlerinin son dönemlerine yaklaşımların rağmen kendilerine doğum partileri düzenleyenler, Türk tarihindeki devlet sayısı ve bayraklarda bile anlaşılmayanlar, bir zamanlar kurulması planlanan "Bezm-i Âlem" üniversitesinin nedense öncelikle ismine takılanlar, çevreyi kirletebilmek için adetâ yarış içinde olanlar, Dış Türkler gerçeğini hafife alanlar, dinle ilmin Batıda olduğu gibi çatıştığını zannedenler, Türk tarihine bir bütün gözüyle bakmayıp metod hatası yapanlar, yabancı kültür çevrelerinin insanları değildir. Ancak, kendi kültürleri ile yabancılaşmışlardır.

İstanbul'da yapılan İkinci Boğaziçi köprüsüne Fatih Sultan Mehmet ismi verilirse padişahlığın geri geleceğini iddia edenler, Anadolu'nun vatanlaştırılmasını sağlayan Malazgirt Zaferinden Türk işgâli diye bahsedenler, hûrafe ile gerçeği ayırtedemeyenler, Bizans Avrupa yardım etmediği için Türklerin eline geçtiğini ileri sürenler, kendi tarihinde emperyalizm arayanlar, Türk halısını Ermeni halısıdır diye satanlar, Çanakkale'de Türkün mucizevî ve akla durgunluk veren zaferini sadece İslâmın zaferi olarak gösterip o dönemde hilâfetin Almanlara geçmesini önlemek için dinden uzaklaştığı ileri sürülen Osmanlıya karşı İngilizin peşine takılarak ve ona kanarak Çanakkale'de Mehmetçikle savaşmaya gelen Müslüman askerlerin varlığından haberdar olmayanlar, 1980'ler Türkiye'sinde kendilerine 1920'lerin sosyal ve siyasi gerçeklerine göre yer arama yanlışı içinde olanlar, bu dönemde birbirlerinden farklı fikir akımlarını temsil eden "Üç tarz-ı Siyaset" in aynı kalıplarla devam ettiğini zannedenler, Türkçe konuşulması gereken yerde yabancı dil ve kelime kullananlar, yerli malı Murat marka arabaya İtalyan markası takanlar, TV'de yayınlanın "Tıp Tarihi, Halk Hekimliği ve Halk İlâçları" konulu program dolayısıyla Ankara Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunanlar ve bu programın çağdaş olmadığını tıp devrimine karşı olduğunu iddia edenler, "şeref" kelimesi yerine "onur" kelimesini kullanmanın ilerericilik ve çağdaşlık olduğunu zannedenler, manevi değerlerimiz konusunda "irtica" şartlı refleksine sahip olanlar, yukarıda verdiğimiz örneklerle yapabileceğimiz bazı ilâvelerdir. Ne gariptir ki, meselâ Polonya'lı işçi lideri L.Valesa'nın kilise bahçesinde bir basın toplantısı yapması normal karşılanabilir.; ancak bu Türkiye'de olsa yanlış değerlendirilir. Herkesin görüşünü açıklaması özgürlük ve demokrasi adına

hoş karşılanabilir fakat Diyanet İşleri Başkanının bunu yapması yadırganır ve "fetva" kapsamına alınarak kulağının bükülüp bükülmediği merak edilir .

Gemilerin kızaktan denize indirilme törenlerinde gemilere asılı şampanya şişelerinin patlatılması, sporcuların başarılı bir sonuçtan sonra soyunma odasında veya dönüşte uçakta şampanya patlatmaları bizim örf ve âdetlerimizde var mıdır; eğer yoksa, Batıdan hâlâ alınabilecek örnekler ve hususlar arasında yukarıdaki örnek yer almalı mıdır?

Avrupa Kültürü

Tek bir Avrupa kültürüne gidildiği iddiaları da en azından Batı ülkelerini tanımanın bir sonucudur. Batıyı tanımadan Batıdaki gelişmeleri farketmeden pozitivist akımdan ve Batıdaki aydınlık çağdan kalma bir yaklaşımla Batıyı takdim etme modası çok gerilerde kalmıştır. Batı bizim onu taklide başladığımızdan beri değişmiş, dine başkaldırmanın ideal sanıldığı dönemlerden maddi tatmine rağmen, manevî tatmini arayışlarının sürdüğü ve ferdin yalnızlaşma sürecinin aşılma istendiği bir Batı ile karşılaşmışızdır.

Bu bakımdan, her bir millî devletin kendi dilinden, tarihinden, edebiyatından, sanatından örf ve âdetlerinden soyutlanarak mücerret ve hayalî bir kimlik içinde eriyeceğini düşünmek, ancak beyinleri istilâ edilmişler için geçerlidir. Almanı Almancasından ve markından ayırmak mümkün mü? Ortak AT bayrağı da olabilir; Avrupa Konseyinin olduğu gibi... Bu neyi değiştirir ki... İsveç Kültür İşleri ve Eğitim Bakanının ve diğer bazı ülkelerin devlet adamlarının dediği gibi (8) ortak ve tek bir kültür piyasasından söz etmek, kültürü herhangi bir sanayi ürünü derecesine indirmektir. Enternasyonalizm, "milletlerarası" demektir, "milletler üstü" değil... Gerçek bir enternasyonel ilişkide milletlerin birliğinden değil, ayrı milletler arasındaki ilişkiden söz edilir. Yani enternasyonal bir ilişki için, ayrı kimlikleri, millet olarak tanımlanmış nitelikleri olan tarafların olması gerekir.

Bilgide ve teknolojiye standartlaşmaya doğru giden Dünyamızda, mutlaka **kültürde standartlaşma** aramak, beyaz bayrak sallayan askerî birlikten farklı değildir. Bu iki konuyu birbirinden ayırmalıyız. Tek bir Avrupa kültürüne belki gidilemeyecek ama, XXI. Asır kimliğini kaybetmiş bazı milletlerin erimelerine, eritilmelerine sahne olabilecektir. Bu süreçte, millî kültürü reddeden evrensel hayali ile tutuşan bazı yabancılaşmış aydınlar işgalci orduların askerleri gibi aramızda dolaşacaklardır.

Milliyetçilik ve İslâm

Son olarak bir noktaya daha temas edelim. Milliyetçilik, cihanşumul din olan İslâmı çatışmaz. İyi müslüman olabilmek için Türkün Türklüğünü, Arabın Araplığını, İranlının Acemliğini, İslâmî kabul etmiş bir Almanın Almanlığını terk etmesi gerekmez. Bu farklar bir zenginliğin ifadesidir ve takva yolundan rekabete müslümanları zorlar.

(8) "Tek Bir Avrupa Kültürü Olamaz", *Cumhuriyet Dergisi*, 19 Mart 1989.

İslâm, kavimleri değil; kavmiyetçiliği, ırkçılığı kabul etmez. İslâm farklılıkları reddetmeden, onların üzerinde bir birlik arayan yüce Tevhid dinidir. Müslümanların arasındaki millî yaşama tarzlarını yani üslûb farklarını reddetmek ne ilmîdir, ne de sosyal gerçeklere uyar. Bir Türkü kendi anadilinden, millî tarihinden ve edebiyatından kendi kulak zevkine hitap eden musikîsinden, temizlik ve saygı anlayışından Türk-İslâm mimarisinden, mevlid ve mehter gibi özelliklerinden, farklı örf ve âdetlerinden soyutlayarak nerede ve kiminle birleştirebiliriz? Bir Rus protestan ile Alman protestan, bir İspanyol katolik ile İtalyan katolik arasındaki üslûb farkları nasıl bir gerçeği ortaya koyuyor ise, bizimle diğer İslâm ülkeleri arasındaki üslûb farkları da aynı şekildedir. Meselâ, bazı İslâm ülkelerinde bayram ve kabir ziyareti yoktur. Ezan ve Kur'an okuma şekilleri bile millî bir karakter taşır. Türk mutfağı, folklor ve sanatı, bilhassa ebru, minyatür, hat gibi geleneksel sanatlarımız farklılık gösterir. Her kavmin varlık sebebinin farkına varamayanlar, İslâmî da kavrayamayanlardır. Eğer kavimleri, millet gerçeğini reddederseniz; İslâmî kabule hazır bir Almanca, bir Fransızca nasıl yaklaşacak ve onları İslâma davet edebileceksiniz? Mutlaka din değiştirirken milliyet de değiştirmek mi gerekecektir? Bu anlayış İslâmın gelişmesini de engeller. Bir protestan anlayışı içinde İslâma bakmayalım ve aradaki temel farkları kavrayalım. İstanbul'da 24 Haziran 1989 tarihinde yapılan "Bulgaristan'ı Tel'in Mitingi"ne "kavmiyet kokuyor" diye itibar etmemek, aslında Bulgar teziyle, Batı Trakya'daki Türkleri inkâr eden, onlara müslüman-Bulgarlar ve müslüman-Yunanlılar etiketini takmak isteyenlerle dolaylı da olsa Türk düşmanlığında işbirliği anlamını taşır. Bir zamanlar Suriye ile Irak müftülerinin Bulgaristan'ı kınamaktan çekinmesi ve "acaba söylenenler doğru mu?" şeklinde itirazlar ileri sürmeleri de, bizim dışımızdaki müslüman kardeşlerimizin belirli konularla ilgilenmeleri için sadece İslâm topluluğu ile iktifa etmeyip, "Arap"lığı da şart koştuklarını göstermektedir. Eğer Bulgaristan ve Batı Trakya'dakiler müslüman Türk değil de, müslüman Arap olsalardı, bazı İslâm ülkelerinin ilgisi daha başka olurdu. Filistinli müslümanlarla ilgilenenlerden; Batı Trakya, Kerkük ve Bulgaristan'daki baskı ve yoketme politikalarına da ilgi duymaları herşeyden evvel beklenir.